

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:19, Haziran 2019, s. 91-107

Dr. Umut BAŞAR

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, umutbasar_35@hotmail.com

AFGANLARA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETMEK ÜZERE YAZILMIŞ İKİ ESER: KİTÂB-I ELİFBÂ-İ TÜRKÎ VE SARF-I TÜRKÎ

Özet

Türkçenin uzun zamandan beri yabancı dil olarak öğretilmediği ve tarihî süreçte yabancılara Türkçe öğretimine yönelik faaliyetlerin Türklerin kurdukları siyasi egemenliğe paralel bir şekilde arttığı belirtilebilir. Elimize ulaşan iki dilli sözlükler ve dil bilgisi kitapları bu yargıyı destekler niteliktedir. Bu çalışmada günümüzden yaklaşık 100 yıl önce Afganistan'ın başkenti Kabil'de basılan ve okullarda yabancı dil olarak Türkçe öğretmek için yazıldığı anlaşılan iki adet taş baskı eser tanıtılmaya ve yabancı dil öğretim ilke ve yöntemleri açısından incelenip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğiyle hazırlanan çalışmada söz konusu eserlerin Türkçe öğretim anlayışı ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Türkiye dışında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihsel gelişim sürecine katkı sağlayacağı düşünülen bu iki eser, 20. yüzyılın başlarında Türkiye dışında Türkçenin nasıl öğretildiği üzerine fikir yürütebilmek adına oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe Öğretimi, Sarf, Afganistan, Elifbâ

TWO TEXTS WRITTEN FOR TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO AFGHAN PEOPLE: KİTÂB-I ELİFBÂ-İ TÜRKÎ AND SARF-I TÜRKÎ

Abstract

It can be suggested that Turkish language is being taught as a foreign language for a long period of time, and that activities aiming towards teaching Turkish to foreign people have multiplied in number during the course of history, in a manner parallel with the political sovereignty established by the Turks. Extant bilingual dictionaries and grammar books are of a nature to support this statement. In this

study, we strive to introduce, and assess through examination in terms of methods and principles of foreign language teaching two lithographed works, which are thought to be printed in Kabul, the capital city of Afghanistan, approximately a hundred years ago, and written for teaching Turkish as a foreign language in schools. The understanding of teaching Turkish of aforementioned works are tried to be unraveled in the study prepared by document review method, which is one of qualitative research methods. These two works, which are reckoned to contribute to the historical development process of teaching Turkish abroad as a foreign language, are of great significance for contemplating on how Turkish has been taught outside Turkey at the beginning of the twentieth century.

Keywords: Teaching Turkish to foreigners, Grammer, Afghanistan, Elifbâ

Giriş

İlk olarak yabancı dil öğreniminin tarihte nasıl ve ne zaman başladığı hakkında kesin yargılar ortaya koymak mümkün olmasa da milattan önce 2225'te Akadların Sümer ülkesini ele geçirdikten sonra Sümerceyi öğrenmeye başlaması (Hengirmen, 2006: 3) yabancı dil öğreniminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. "İnsanlar, toplumlar, uluslararası bireysel, kurumsal, ulusal düzeyde ticaret, ekonomi, siyaset, askerlik, bilim, çalışma, turizm, eğitim, kültür, sanat, haberleşme alanlarında türlü yoğunlukta ikili, çoklu olmak üzere her türlü ilişkinin kurulup yürütülmesi için anadilinden başka uluslararası ortak dillerin öğrenilmesi gerekmektedir." (Demircan, 1990: 17). Bu gerekliliğin zaman içerisinde artarak devam ettiği ve artık günümüzde yabancı dil öğrenmenin neredeyse bir zorunluluk hâline gelmeye başladığı ileri sürülebilir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin ne zamandan beri yapıldığına ilişkin elimizde aydınlatıcı belgeler bulunmasa da Türklerin tarih sahnesine çıkışıyla Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmeye başladığı düşünülebilir. Nitekim bu yargıyı destekler nitelikte Biçer (2012: 110), Tekin'i (1993: 37) işaret ederek Hintli bir rahip tarafından Hun dilinin bilinip kullanıldığı ve dönemin şartlarında Türkçeyi öğrenen ve kullanan yabancıların olduğu yorumunda bulunmaktadır. Ayrıca Güzel ve Barın (2013: 23) da Caferoğlu'dan (1984: 181) aktararak, Moğollar üzerinde büyük bir tesir uyandıran Uygurların dil öğretimi konusunda, kendilerinden önceki Türk kavimlerinden daha açık kanıtlar bıraktığını, bu dönemlerde Moğolların kendilerine has bir alfabeleri olmadığını, Moğol gençlerinin yazıyı Uygurlardan öğrenmeye mecbur kaldıklarını yazmaktadır. Her ne kadar alanyazında, Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinin on birinci yüzyıla Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı *Divânü Lügati't-Türk* adlı esere dayandığı (İşcan, 2012: 11) çoğu defa belirtilse de yukarıdaki bilgiler ışığında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihinin çok daha gerilere götürülebileceği iddia edilebilir. Ancak "İslâm dinin de etkisiyle Arapçanın etkin bir konuma geldiğini gören Kaşgarlı Mahmut, Türk tarihinde, Türkçe ve öğretimi üzerine ilk ciddi çalışmalarını başlatan kişi (Onan, 2003: 434) olarak zikredilebilir. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin Kaşgarlı Mahmud'dan önce başladığını ancak Kaşgarlı Mahmud'un müstakil bir eser vererek Türkçe öğretiminin farklı bir safhaya taşıdığını belirtmek mümkündür.

Karahanlı döneminden sonra, Harezm'in 1017'de Gazneli Mahmud tarafından fethedilmesi ve bölgenin Türkleşmeye başlamasından sonra bu bölgede edebî bir dil oluşmuş (Akar, 2013: 165) ve bu dönem içerisinde Türkçe öğretimine yönelik olarak, *Mukaddimetü'l Edep* adlı eser Zemahşerî tarafından yazılmıştır. Yazar eserini, "Harzemşah Atsız'a sunmuştur. Eserin yazılış tarih 1128-1144 yılları arasındır" (Ercilasun, 2011: 370). Ancak eserin asıl gayesi Türkçeyi öğretmek değil Arapça bilmeyen Türkler ve Farslara Arapça öğretmektir. Sonrasında ise Memlûk Devletinin Mısır'da kurulmasıyla birlikte yabancı dil olarak Türkçe öğretimine dikkate değer gelişmelerin meydana geldiği görülmektedir. "Belirli bir sistematîğe dayanan, nitelikli Türkçe öğretimi kitapları bu dönemde hazırlanmıştır. Memlûk Devletinin yönetici ve ordu kesimi Türk olduğu için Türkçeye ve Türkçenin öğretimine oldukça fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türkçeye olan ilginin artması Arapların da Türkçeyi öğrenmelerini sağlamıştır" (Biçer, 2012: 116). *Kitâbü'l-idrâk li-Lisâni'l-Etrâk, El-Kâvânîni'l-Küllîye liZabti'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâbü Bulgâtü'l-Müştâk fi Lügati't Türk ve'l-Kıfçak, Kitâb-ı Mecmû-u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetu'z-Zekiyye fi Lügati't-Türkiyye ve Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* Kıpçak Türkçesiyle yazılan yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarına örnek gösterilebilir.

Harezm Türkçesinin devamı mahiyetinde gelişen Çağatay Türkçesi (Eraslan, 1993: 168) döneminde birçok gramerin ve sözlüğün yazıldığı bilinmektedir. *Fazlullah Han Lugati, Kitâb-ı Zebân-ı Türkî, Fethali Kaçar Lugati, Lugat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmânî, Üss-i Lisân-ı Türkî ve Abuşka Lugati* dönemin en önemli sözlüklerindendir. Bu dönem içerisinde Türkçenin öğretimine yönelik bir çalışma olarak değerlendirebileceğimiz bir diğer eser ise Ali Şir Nevâî tarafından 1498'de kaleme alınan *Muhakemetü'l-Lûgateyn* (İki Dilin Karşılaştırılması) isimli sözlüktür.

Selçuklu Devleti döneminde, yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış eserlere rastlanılmadığı, bu dönemde Türkçe bilim ve edebiyat dili olarak kullanılmadığı için Türkçenin öğretimine önem verilmediği (Biçer, 2012: 119) araştırmacılar tarafından zikredilmekte ve yabancı dil olarak Türkçe öğretim tarihi yazılırken, tarihi akışa aykırı olarak Çağatay Türkçesi döneminden Osmanlı Türkçesi dönemine atlandığı (Balcı, 2016) da ve diğer bir kısım araştırmacıların ise Araplara ve Farslara Türkçe öğretmek üzere yazılan eserleri sıralarken Kıpçak dönemi eserleriyle yetinerek (Arslan, 2012) Türklerin yaklaşık 1000 yıl siyasi egemenlik sağlayarak devletler kurduğu İran sahasını gözden kaçırdığı dikkati çekmektedir. Selçuklular dönemi ve sonrası İran sahasının yeteri kadar araştırılmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu tarih yazımı gözden geçirilmelidir. Nitekim Selçukluların çöküşüne doğru Tebriz'de kurulan İlhanlı Devleti döneminde, İbn Mühennâ tarafından, *Hilyetü'l-insân ve Halbetü'l-lisân* adlı sözlüğün yazıldığı görülmektedir. Daha da önemlisi sosyolojik açıdan Memlûk sahasıyla benzerlik taşıyan yönetici kesimin Türk halkın ise Fars olduğu İran sahasında da memlûk sahasında olduğu gibi iki dilli (Türkçe/Farsça) gramer ve sözlüklerin çıkması ve bunların yabancı dil öğretim ilke ve yöntemleri açısından incelenmesi gerekirdi. Ancak henüz İran sahası yabancılara Türkçe öğretimi çalışmalarını araştırmacıların dikkatini çekmemiştir.

Öz (2010) tarafından kaleme alınan *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe* sözlükler isimli eserde İran-Azerbaycan sahasında yazılmış 15. yüzyılın sonları ve 1892 yılı arası 11 adet sözlüğün listesi verilmiştir. Ayrıca Aydın (2008) tarafından hazırlan *İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu*

da incelendiğinde iki dilli pek çok dil bilgisi kitabının yer aldığı anlaşılacaktır. Söz konusu kataloğunun İran'daki bütün Türkçe el yazmaları kapsamadığı ve henüz bazı İran kütüphanelerindeki Türkçe el yazmalarına yönelik hiç kataloglama çalışması yapılmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, İran sahasında şu anda bilinden daha fazla Türkçe-Farsça sözlük ve dil bilgisi kitabının bulunduğu açıktır. Yüzyıllardan beri Türk diline ilişkin sözlükçülük ve gramericilik çalışmalarının yapıldığı bir coğrafyada Türkçenin öğretimine yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmamış olduğunu düşünmek mantıklı değildir. Deyim ve atasözlerinin derlenmesine kadar varan mevcut elyazmaları göz önünde bulundurulduğunda yabancılara Türkçe öğretimi tarihi yazılırken Selçuklu Devleti ve sonrası İran sahasının atlanması kronolojik akışta bir boşluğa sebep olmaktadır. Bu nedenle yabancılara Türkçe öğretimi tarihi yazılırken İran sahasının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla Osmanlılar öncesinde İran'da kurulan Türk devletleri döneminde yapılan Türkçe öğretim çalışmalarını araştırmak ve bunları da tarihî sürece eklemek bir boşluğu doldurmak adına faydalı olacaktır.

Barın (2010: 124) da yukarıdaki bilgilere ek olarak yabancılara Türkçe öğretimi tarihine ilişkin, "Türkçeyi yabancılara öğretmek için birçok Türk bilim adamı çeşitli eserler vermiştir. Bunların yanı sıra yabancılar tarafından oluşturulan eserlere de rastlamaktayız. Bunlardan en önemlisi ise, 1612 yılında H. Megiser tarafından Leipzig'de yayımlanan *Institutionum Lingua Turcicae Libri Quator* adlı eserdir. Osmanlı Devleti zamanında da yabancılara Türkçe okuma-yazma öğretimi çalışmalarına rastlamaktayız. Bu çalışmalar da günümüzdeki yabancılara Türkçe öğretimine ışık tutmaktadır." yorumunda bulunmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Afganistan Eğitim Bakanlığı tarafından medreselerde okutulmak üzere bastırılan *Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî ve Sarf-ı Türkî* isimli ders kitaplarını inceleyerek söz konusu eserler, yabancı dil olarak Türkçe öğretim yöntemleri ve öğretimde dikkate alınan ilkeler açısından değerlendirmeye çalışmaktır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Genel olarak tarihçi, antropologlar ve dilbilimciler tarafından kullanılan doküman incelemesi tekniği, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2012: 227). Bu doğrultuda, *Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî ve Sarf-ı Türkî* isimli eserler incelenerek günümüzden yaklaşık 100 yıl önce Afganlılar tarafından Osmanlı Türkçesi öğretmek için Kabil'de basılan bu iki eserin yabancı dil olarak Türkçe öğretimin anlayışı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Türkiye dışında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihî gelişim sürecine katkı sağlayacağı düşünülen bu iki eser, 20. yüzyılın başlarında Türkiye dışında Türkçenin nasıl öğretildiği üzerine fikir yürütebilmek adına oldukça önemlidir.

Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî

New York Üniversitesi Afganistan Dijital Kütüphanesinde, adl0302 numaralı olarak kayıtlı olan taş baskı bu eser, bir kapak sayfası ve sonrasında dönemin Afganistan şahı Emanullah Han'ın

resminin yer aldığı bir diğer sayfa haricinde 64 sayfadan oluşan bir elifbâ kitabıdır. Kitap bölümlere veya başlıklara ayrılmasa da kitabın harfler ve okuma metinleri olmak üzere iki ana bölümden oluştuğu belirtilebilir. Ayrıca eserde 12. sayfada “*Bu sayfadan itibaren sayfanın altında birer satır rik’a meşikleri bulunacaktır.*” notu bulunmakta olup 35. sayfaya kadar sayfa altında harfler tek tek rik’a olarak yazılmış, bu yolla hedef kitlenin yazı çalışması yapması ön görülmüştür.

Eserin Farsça kapak sayfasında, “*Çok kıymetli Muhammed Süleyman Han’ın emri ile Maarif Nezareti Matbaasında basılmıştır*” ibaresi bulunmaktadır. Bu ibarenin altında eserin hicrî-şemsî 1299 / kamerî 1339 yani miladi olarak 1920/1921 yıllarında basıldığı yazmaktadır. Ayrıca kapak sayfasının en alt kısmında, birinci baskı (tab-ı evvel) olduğu ve 500 nüsha basıldığı da görülmektedir. Kapak sayfasına, muhtemelen kitabın ilk sahibi tarafından “*9 Şâhî’ye Pazartesi günü satın aldım. (be meblağ 9 Şâhî yevmi doşenbe haridem)*” notu düşülmüştür. Bu not dışında tam olarak okuyamadığımız “*Cenâb-ı ... Resul Hân ... arz midarem (arz ediyorum)*” şeklinde bir not daha yer almaktadır. Eserde, herhangi müellif isminin yer almayışı kitabın bakanlıktaki bir komisyon tarafından hazırlandığı izlenimini uyandırmaktadır.

Kapak sayfasından hemen sonra Afgan Şahı Emanullah Han’ın boydan çekilmiş bir resmi bulunmakta ve resmin altında ise “*Şehriyâr-i Maârif-perver-i Adâlet-goster-i Cevân, Cevânbaht, Âlahazret (Emir Emânullâh) Han Gâzi Halad(alla)u mülkehü ve Saltânêtühü*” şeklinde padişaha ve saltanatına bir dua mevcuttur. Emanullah Han, Afganistan tarihine reformist bir padişah olarak geçmiş olup 1928 yılında Türkiye’yi ve Atatürk’ü ziyaret etmiştir. Emanullah Han’ın Türkiye ziyaretiyle ilgili olarak Akbaş (2008: 315), “Ankara 13 Ekim 1923 tarihinde yeni devletin başkenti olmuştu. Ankara yeni devletin başkenti olduğundan bu yana hiçbir yabancı hükümdar veya devlet adamı Ankara’ya ayak basmamıştı. Başkent Ankara’ya ilk ziyaret gerçekleştiren hükümdar olma şerefine Emanullah Han sahip olmuştur.” yorumunda bulunmaktadır. Saray (1995: 84) ise Emanullah Han’ın Türk-Afgan ittifakı çerçevesinde Türkiye’den Afganistan’a subay, doktor ve eğitimci davet edip bu elemanların yardımıyla Atatürk inkılaplarını örnek alan büyük reformlara giriştiğini yazmaktadır.

Sarf-ı Türkî

İran İslâmî Meclis Kütüphanesi arşivinde 5694 cd numaralı olarak kayıtlı, taş baskı bir eser olan *Sarf-ı Türkî*, kapak ve önsöz dâhil toplam 50 sayfadan oluşan Farsça yazılmış muhtasar bir Türkçe dil bilgisi kitabıdır. Eserin kapak sayfasından Kabil’de İnâyet Matbaasında 1336 yani 1917/1918 yılında birinci baskı olarak (tab-ı evvel) 500 nüshanın basıldığı anlaşılmaktadır. *Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî*’nin aksine *Sarf-ı Türkî*’nin yazarı bellidir. “*Mualim-i Türkî-yi Medrese-yi Mübareke-yi Habîbiye ve Harbiye-yi Saraciye*” sıfatıyla Muhammed Nazif, eserin müellifidir. İbarede yer alan “*Medrese-i Mübareke-i Habîbiye*” mektepleri, dönemin Afgan Şahı Habibullah Han tarafından kurulan ve İngiliz-Hint kolejlerine benzer tarzda eğitim yapan (Uslu, 1996: 375) modern okullardır. Ayrıca gene kapak sayfasında Farsça olarak “*Maârif Vekâleti Tarafından Yüce Afganistan Devletinin Mülkî ve Askerî Okulları İçin Hazırlanmıştır*” ibaresi bulunmakta ve bu ibareden de eserin bir ders kitabı olarak hazırlandığı sonucuna varılmaktadır. Son olarak kapak sayfasında

¹ İran’da kullanılan eski bir para birimi.

Farsça “*Nida Kitap-20 Mizan 1302 tarihinde dokuz Şahî’ye alındı*” şeklinde el yazısıyla düşülmüş bir not ile imza bulunmaktadır.

Eserin önsöz (mukaddime) sayfası, Besmele ile başlamakta ve yazar, geleneğe uygun olarak önsöz bölümünde Allah’a şükredip Hazreti Peygamber, ailesi ve sahabesini selamladıktan sonra eserini yazma amacını açıklamaktadır. İkinci sayfada yer alan Farsça mukaddimenin selamlama kısmından sonraki bölümün tercümesi aşağıdaki gibidir:

“Âlemde medeniyet ve terakki, ilim ve fen tahsil etmeye bağlı olduğundan bu amaca ulaşmak için bütün ilim ve fûnûnu ihtiva eden büyük dilleri öğrenmek gereklidir. Dünyada bu sıfatlara haiz birkaç dil bulunduğu hâlde İslam âlemi için bütün gerekli özelliklere sahip ve ilim yapmaya kâfi olan en iyi dil Osmanlı Türkçesidir. Ayrıca Avrupa dillerine nispetle Türkçenin büyük bir kısmını oluşturan Arapçayı genelde bilen İslam ümmeti için Osmanlı Türkçesinin öğrenilmesi yüzlerce defa daha uygundur. Bu sebeple bağımsız Afganistan Devleti’nin kültür sever padişahı, mücevherler saçan bu dili kendi yüce saltanat okullarında teroîç eyledi. Her dili öğrenmek için sarf ve nahiv kaidelerini öğrenmek gerektiğinden bu risaleyi Osmanlı diliyle ilgilenenler için soru cevap şeklinde telif ettim ve (Sirace’l-mille ve’-d-din) Hazretlerinin² merhameti ve (Mûin-i Saltane)³ Hazretlerinin yüce nezareti ile okutulmaya başlandı. Muvaffakiyet Allah’tandır. Muallim-i Lisan-ı Osmani Muhammed Nazif.”

Eserin önsözünde, müellifin Osmanlı Türkçesini İslam dünyasının ilim yapmaya en elverişli dili olarak belirtmesi ve bu nedenle de dönemin Afganistan şahı Habibullah Han’ın kendi ismiyle kurduğu okullarda, mücevherler saçan bu dilin yaygınlaşmasına çalışmasını ifade ediyor oluşu oldukça dikkat çekicidir. Bu ifadelerden 20. yüzyılın başında Afganistan’da Türkçenin yabancı dil olarak ilgi gördüğü ve devler erkânının okullarda bu dilin öğrenilmesi için girişimlerde bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu eserden yaklaşık üç yıl sonra gene Maârif Nezareti eliyle *Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî*’nin de hazırlanması dikkate alındığında, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin Afganistan’da ilköğretim derecesine sahip okullara kadar girdiği yorumunda bulunabilir.

Eser, müellif tarafından başlıklara veya bölümlere ayrılmamıştır ancak kitabın genel akışından “İsimler, Masterlar ve Edatlar” olmak üzere üç ana bölümden oluştuğu belirtilebilir. İsimler bölümünde, “*ism-i has, ism-i `am, ism-i müfret, ism-i cem, ismin halleri, zamirler, şahıs zamirleri, iye-lik ekleri, ism-i işaret, soru edatları, soru kelimeleri*” masterlar bölümünde “*master çeşitleri, ism-i master, müsbet-menfi, mazi-i şuudi, mazi-i nakli, fiil-i muzari, fiil-i vucubi, fiil-i iltizami, fiil-i emr, müteaddi- lazım, fiil-i malum-meçhul, mesadır-ı basite ve müreккеbe, fiil-i şart, sigâ-yı rabt vb.*” edatlar bölümünde ise “*hatta, bile, ki, lakin, yine, hiç, ancak, belki, keşke, yahut, üzere, için, nitekim, yoksa vb.*” konuların açıklandığı görülmektedir. Eserin sonunda bütün zamanların yer aldığı ayrıntılı bir Türkçe-Farsça tasrif (çekim) cetveli ve son sayfada ise yazım yanlışlarına ilişkin bir hata cetveli bulunmaktadır.

² “Milletin ve dinin ışığı” anlamına gelen bu sıfatla kast edilen dönemin Afgan Şahı olmalıdır.

³ “Saltanatın yardımcısı” anlamına gelen bu sıfatla kast edilen ise dönemin Maârif Nazırı olmalıdır.

Bulgular

1. Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî

1.1. Ses Yöntemi

İlkokuma ve yazma öğretim yöntemlerinden biri olan ses yöntemi, ülkemizde ilkokuma yazma öğretiminin tarihî gelişiminde savfî metot, fonetik metot olarak da adlandırılmıştır. Türkçe ilkokuma yazma öğretmek üzere yazılan alfabe kitaplarında en sık rastlanan yöntem ses yöntemidir. Bu yöntemde harfler, alfabedeki sırasıyla değil, yazılı anlatımda kullanım sıklığı (sesli harfler), yazılış kolaylığı (Arap harflerini düşününce dal, zel, re gibi harfler), üzerine konulan noktalarla fark edilmesi (Kef, vav gibi) gibi özellikler göz önünde tutularak öğretilmektedir. (Şahbaz, 2005: 57). *Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî*'de ses yöntemiyle okuma yazma öğretimi temele alınmıştır.

Eserde harflerin alfabedeki sırasına göre yazılışıyla başlanmamıştır. İlk sayfada, Besmeleden sonra (ا, و ve د) harflerinin büyük puntolarla verildiği görülmektedir. Bu harflerle "da, du, dad, dud" vb. hecelerin kurulduğu ve sayfa altında da "Muallime İhtar" başlığında ise "(ا) harfi fetha-yi sakile-yi gayri memdudedir "a" diye okutulmalıdır. (و) harfi zemme-yi makbuzedir "u" diye okutulmalıdır. (د) harfi hafif-i meftuh "dal" gibi okutulmalıdır" yönergeleri yer almaktadır. İkinci sayfada ise (و ve د) harfleri gene ilk olarak büyük puntolar ile verilmiş akabinde iki anlamlı bazı sözcükler (dede ve dere) de basit çizimlerle sunulmuştur. Gene bu sayfa da "Muallime İhtar" başlığı altında "(ا) fetha-yi hafifedir "e" diye okutulmalıdır" yönergesi bulunmaktadır. Eserin bu türden, seslerin okutulmasına ilişkin yönergeler bakımından zengin olduğu belirtilebilir. Sayfa altlarında bulunan toplam 13 adet yönergeden bazıları aşağıdaki gibidir:

- (ا) harfi gayri memdude-yi kesreden ibarettir "ı, i" diye okutulmalıdır. (s. 3)
- (ا) başta "a" diye okutulacak o başta "e" diye okutulacak. (s. 4)
- Kalın bir heceden sonra (ا)'nin "a" gibi okunacağı çocuklara ameli bir suretle öğretilmelidir. (s. 11)
- Zemmeden sonra (ا) harfi "u" gibi okunur. (s. 19)
- Müteharrik kafların (ya, ye) tebdili ameli suretle okutulmalıdır. (s. 42).

Üçüncü sayfada (ا ve د) harflerinin verildiği, çeşitli hecelerin kurulduğu ve basit çizimlerle "dadı" ile "darı" kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Altınca sayfadan itibaren harflerin birleşme şekillerinin gösterilmeye başlandığı ve sesli harflerin öğretiminin tamamlanarak aşama ile sessiz harflerin öğretimine başlandığı dikkati çekmektedir.

1.2. Kelime Öğretimi

Eserde kelime öğretiminin üzerinde özellikle durulduğu iddia edilebilir. İkinci sayfadan itibaren harflerle birlikte basit çizimlerle anlamlı kelimelerin ardından cümlelerin en son aşamada ise okuma metinlerinin yer alması dikkate değerdir.

Örnek vermek gerekirse (ق) harfinin anlatıldığı sekizinci sayfadan itibaren artık basit heceler yerine “kayık, kaz, kız, kuzu” gibi basit kelimelerin verilmeye başlandığı ve ardından ilk olarak tek başlarına “kızdı, kırar, kızar” gibi bazı kolay fiillerin verilip “kız yazı yazıyor, kaz darıyı yedi, dere uzaktır, dadı duvarı yıktı” gibi basit cümlelere geçildiği görülmektedir. Eserde bütün harflerin öğretiminde basit hecelerden sonra anlamlı kelimelerin verilmiş olması ve bu kelimelerin cümleler içinde kullanılmaya çalışılması kelimeyle birlikte bağlamın da verilmeye gayret edildiğini göstermektedir. Mesela (ل) harfinin öğretildiği derste (s. 17) mesela “balık, kulak, zil, şal, bal” gibi kelimeler verildikten sonra bu kelimelerin yer aldığı “Balık yok altı kaz var, bir balık ver, şal yumuşaktır, kız bal yedi” gibi cümleler örnek olarak kullanılmıştır. Ayrıca daha önce öğretimi yapılan kelimelerin yeni harflerle birlikte cümle içinde yeniden tekrarlanması, öğrenenlerin pekiştirilmesi açısından doğru bir yaklaşımdır.

1.3. Metinlerle Kültür Aktarımı

Kitâb-ı Elifbâ-yı Türkî’de sayfa 46’dan itibaren cümle düzeyinden metin düzeyine geçildiği görülmektedir. Eserde yer alan metinlerin gelişigüzel seçilmediği, eğitimin kültürel ve ahlaki boyutunun göz önünde bulundurulduğu belirtilebilir. Ayrıca yabancı dil öğretiminde amacın öğrencilerin kültürel yeterlilikler kazanarak o dili daha iyi anlar ve konuşur hâle getirmek (Çiftçi vd., 2013: 366) olduğu düşünüldüğünde metin seçimindeki bu yaklaşımın yerinde olduğu söylenebilir.

Eserde yer alan ilk üç metin aşağıdaki gibidir:

Anaya Babaya Yardım

Güneş henüz doğmuştu, çiy taneleri çiçeklerin üzerinde parlıyor. Küçük Hasan şimdiden ayakta. Elinde süzgeçli bir teneke bahçesini suluyor. Babası Ahmet Ağa bahçevandır. Geçen gün çapa ile bacağını yaraladı. Şimdi çalışmıyor. Küçük Hasan erkenden kalkmış, mektebe gitmeden evvel babasının yerine sebzeleri suluyor. Babasına yardım ediyor. Hâlbuki Hasan ancak on yaşındadır.

Bakınız Bedri de aşağı inmiş bir sıranın üstüne oturmuş, memnuniyetle oğlunun çalışmasına bakıyor. Hasan da babasına yardım edebildiğinden pek bahtiyardır.

İbret-Ananıza, babanıza yardım ederseniz memnun ve bahtiyar olursunuz.

Teşekkür Ediniz

Refik’e validesi bir parça çörek vermiş idi. Refik çöreği aldı ve teşekkür ederim demedi. Validesi hemen çöreği elinden geri aldı. Sonra kediyi çağırdı, ona bir lokma verdi. Küçük kedi hanımın ayaklarına süründü. Sırtını kabarttı. Döne döne dizlerinin önünü okşadı ve valide dedi ki:

-Görüyorsun, kedi konuşmasını bilmiyor fakat kendi hâliyle teşekkür ediyor. Sonra köpeği çağırdı. Ona da çörekten artanı verdi ve köpek hemen kuyruğunu sallamaya hanımın ellerini salamaya başladı. Köpek de teşekkür ediyordu.

Refik teessüfle çöreğin bittiğine bakıyordu, içinden kusurunu itiraf ediyordu.

İbret-Teşekkür etmeyi bilmeyen iyiliğe müstahak değildir.

Vefasızla Dost Olunmaz

Mahmut kurabiyesini yiyordu. Kedi kokuyu duydu koştu. Mahmut'un yanına geldi. Mahmut'a sürtündü sırtını kabarttı. Mahmut kurabiyesinden bir parça düşürdü kedi hemen kurabiyeyi yedi Mahmut bütün gönlüyle gülüyordu. Kurabiyeyi parça parça kediyeye yediyordu. Mahmut kedi ile arkadaş oldu. Kurabiye bitti. Mahmut kediyeye okşamaya, kulaklarını kıvrımayaya çekmeye başladı. Kedi razı olmadı, Mahmut'a hurladı. Artık yaltaklanmıyordu, kıvrıldı ve yattı.

Mahmut'un canı sıkılıyordu. Kediyeye arkadaş zannediyordu. Meğer kedi Mahmut'u sevmiyormuş. Kurabiyesini seviyormuş. Mahmut bir daha tecrübe etmek istiyordu. Kedinin biraz kuyruğunu çekti. Kedi şirretle kalktı, Mahmut'un elini tırmaladı şimdi kedi düşman idi. Mahmut ağlayarak annesine gitti kediyeye şikâyet etti. Annesi hak vermedi Mahmut kendisini haklı buluyordu. Lakin Mahmut'u anlamıyorlardı. Mahmut artık vefasız kediyeye sevmiyordu bir daha kurabiye vermeyecekti.

İbret-Hodkâm, vefasız olmayınız çünkü hiç dostunuz kalmaz.

Eserdeki okuma metinlerinin, yukarıda görüldüğü üzere ahlaki değerleri barındıran ve Türk kültüründen izler bulmanın mümkün olduğu kısa hikâyeler olması dikkat çekicidir. Metinlerin dili oldukça sadece ve anlaşılırdır. Eserde yer alan diğer sekiz okuma metninin listesi aşağıdaki gibidir:

1. Muziplik Etmeyiniz. İbret-Muzipler elbette cezasını bulurlar.
2. Ananızın Babanızın Sözlerini Dinleyiniz. İbret-Anasının babasının sözlerini dinlemeyen çok felaketlere uğrar.
3. Merhametli Olunuz Hemcinslerinize Yardım Ediniz. İbret-İyilik edenler bahtiyar olur.
4. Ebeveyninize İtaat Ediniz. İbret-Ebeveynine itaat etmeyen çok kazalar geçirir.
5. Hiddetinizi Yenmeye Çalışınız. İbret-Haddini bilmeyen mesut olamaz bedbaht olur.
6. Başkasının Malını Saklayınız. İbret-Bir şey bulduğunuz zaman sahibine iade ediniz.
7. Hemcinsinize Yardım Ediniz.
8. Vatan

1.4. Yakından Uzağa İlkesinin Gözetilmesi

Bilindiği üzere çocukların ilgisi yakından uzağa doğrudur. Bu sebeple çocuklara öğretilecek her konuda "yakından uzağa" doğru gidilmektedir. Bu ilke dikkate alınarak yapılacak bir öğretimin daha sağlam ve etkili olacağı belirtilmektedir. Bunun için çocuklara öğretilecek şeylerde, önce onun içinde bulunduğu en yakın çevreden (aile ve okuldan) başlayarak zamanla insanlık ilişkilerine kadar geçilir (Binbaşıoğlu 1994: 23, Akt. Barın, 2010: 129). Kitâb-ı Elifbâ-yi Türkî'nin genel olarak bu ilkeye uygun şekilde hazırlandığı görülmektedir.

Dikkat edilirse eserde (◌) harfinin öğretimi sırasında örneklenen ilk anlamlı kelime “*dede*” sonraki kelime ise “*dere*”dir. İlerleyen sayfalarda anlatılan harfe uygun bir şekilde “*dadı, dayı, kız, çocuk, kadın*” gibi insanlara ait kelimeler, “*arı, deve, kaz, kuzu, kuş, balık*” gibi hayvanlara ait kelimeler ve “*duvar, ay, kayık, mum, pabuç, bahçe, darı, muz, topaç*” gibi hedef kitlenin etrafından kolaylık görebileceği nesnelere örneklenmiştir. Örnek kelimelerin hayvanlardan, gündelik eşyalardan, somut nesnelere seçilmesi ve eserin sonundaki metinlerde de bu anlayışın devam ettirilerek hedef kitle tarafından anlaşılması daha güç olabilecek “*Vatan*” metninin en sona bırakılması genel olarak eğitimde yakından uzağa ilkesinin gözetildiği izlenimini uyandırmaktadır.

1.5. Bilinenden Bilinmeyene İlkesinin Gözetilmesi

“Yabancı dil öğretiminde öğrencilere verilecek her yeni yapı, öğrencileri daha önce öğrenmiş oldukları yapıdan hareketle verilmelidir.” (İnce, 2013: 146). Bu yargıya paralel olarak Barın (2004) da yabancı dil öğrenen kişilerin henüz anlamını kavrayamadıkları kelimelerle düşünmesi ve kendini ifade etmesinin mümkün olmayacağını bu nedenle öğrencilere verilecek metinlerin daha önce çeşitli uygulamalarla öğretilen kelimelerden oluşması gerektiğini ve ancak her metinde de öğrencinin sezebileceği şekilde birkaç yeni kelime verilebileceğini vurgulamaktadır. *Kitâb-ı Elifbâ-yi Türkî*'nin bilinenden bilinmeyene ilkesi göz önünde bulundurularak hazırlandığı iddia edilebilir.

Eserde hecelerden sonra harflerin tek tek öğretimiyle birlikte “*dadı, darı, ada, ay, deve, var, yok*” gibi bazı basit kelimelerin verildiği daha sonra yavaş yavaş biriken bu kelimelerle “*Dadı yazdı. Az un var. Darı var. Arı diridir. (s. 8)*” gibi cümlelerin kurulduğu, harflerin öğretimine paralel bir şekilde verilen kelimelerin bir sonraki harfin öğretiminde kullanılacak örnek cümlelerde kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda örnek verilen cümlelerin ilerleyen sayfalarda yeni öğretilen kelimeler birlikte yerini “*Çocuk topaç çeviriyor. (s. 28), Balıkçı ağ ile balık tutar. (s. 30), Çocuk bir fincan süt içti. (34)*” gibi hedef kitlenin bildiği kelimelerden yola çıkılarak oluşturulmuş daha üst düzey cümlelere bıraktığı görülmektedir.

1.6. Basitten Karmaşığa, Kolaydan Zora İlkesinin Gözetilmesi

Yabancı dil öğretiminde konuların seviyelendirilerek belli bir sıraya göre hedef kitleye verilmesi ve hazırlanan eğitim materyallerinde de bu ilkenin gözetilmesi önemlidir. Demirel (2014: 30), yabancı dil öğretiminde önce basit cümle kalıplarından başlayarak bileşik ve karmaşık cümle kalıplarının öğretimine geçilmesi aynı şekilde gösterilmesi ve açıklanması kolay olan sözcüklerden ve somut kavramlardan, sınıf içindeki ve yakın çevredeki nesnelere başlayıp soyut kavram ve düşüncelere daha sonra geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda Köksal ve Varışoğlu (2012: 57) da öğrenciye öncelikle kolay ama daha sonra adım adım daha zor ve karmaşık işlerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Eserin genelinde bu ilkenin göz ardı edilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü harflerin öğretimine ünlü harflerle başladığı, ilk harflerle sadece basit hecelerin verildiği, öğrenilen harf sayısı arttıkça anlamlı kelimeler ve basit cümlelere geçildiği sonrasında aşamalı bir şekilde daha karmaşık cümlelerin örnek olarak verildiği dikkat çekmektedir. Aynı anlayış eserin sonundaki metinlerde de kendini göstermiştir. Harflerin öğretiminden sonra verilen 11 adet okuma metnine

dikkat edildiğinde ilk birkaç metnin oldukça kısa ve sade olduğu sonraki metinlerin ise daha uzun ve zor olduğu, metinlerin de kolaydan zora doğru (Anaya Babaya Yardım → Hiddetinizi Yenmeye Çalışınız → Vatan) bir sıra takip ettiği belirtilebilir.

Ayrıca sayfa 57’de iki okuma metninin arasında, “Ders” başlığı altında imla ve okumaya ilişkin bir konu olan “Elif-i Maksûre” ile “Tenvin”in açıklandığı görülmektedir. “Arapça asıllı kelimelerde kelime sonunda bulunan bazı “ى” ye’ler “ı veya i” sesi değil “a” sesi verirler. Bu a, kısa bir a sesidir. Bu şekilde ye yazıldığı halde “a” sesi veren ye’lere elif-i maksûre denir.” (Kurt, 2011: 58). “Hareke ile ilgili işaretler ikiye çıkarıldığında tenvin adını alır; en, an; ın, in; un, ün diye ses verir.” (Kurt, 2011: 37). Okumayı ve yazmayı doğrudan etkileyecek olan bu iki kural, kelimelerin asıl imlası ve okunuşları aşağıdaki gibi yazılarak açıklanmıştır:

mustafa : مصطفى = مصطفي	dava : دعوى = دعوا
cidden : جدا = جددن	kübra : كبرى = كبرا
zaten : ذاتا = ذاتن	itibaren : اعتبارا = اعتبارن

Bu kuralın harflerin öğretimi sırasında, hedef kitle seviyenin üstünde kalabileceğinin tahmin edildiği ve okuma metninde hedef kitle karşılaşmadan hemen önce verildiği dolayısıyla okuma öğretiminde önce basit kurallar öğretildikten sonra bu tarz zor kurallarının eserin sonuna doğru verildiği anlaşılmaktadır.

2. Sarf-ı Türkî

2.1. Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi

Sarf-ı Türkî başlıklı eserin içerisinde eserde temele alınan yabancı dil öğretim yöntemine ilişkin bir açıklama bulunmasa da eser genel olarak incelendiğinde, yabancı dil öğretim yöntemlerinden “dil bilgisi-çeviri” yöntemiyle kaleme alındığı söylenebilir. Dilin analizi, yani dil bilgisi kurallarının dil öğretiminde ana eksen olarak alınması dendiğinde ilk akla gelen yöntem olan (Yaylı ve Yaylı, 2011: 10) dil bilgisi çeviri yöntemi geleneksel ve klasik yöntem olarak bilinmektedir. Durmuş (2013: 48) dil bilgisi-çeviri yönteminde öğretime, kuralların birbirinden bağımsız cümlelerde verilmesi, çekimlerin gösterilmesi ve çeviri yapılmasıyla başladığını belirtmektedir.

Sarf-ı Türkî’ni ana hatlarıyla incelendiğinde Türkçe dil bilgisi kurallarının Farsça açıklandığı yani öğretimin hedef dilde değil ana dilde yapıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca “Temrin” bölümlerinde (s. 8, 9, 14, 15, 16 ve 26) hedef kitleden dil bilgisi alıştırmalarını yaptıktan sonra verilen örnekleri Farsçaya tercüme etmesi istenmektedir. Dolayısıyla eserde okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi esas olup dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirmesine yönelik herhangi bir etkinlik göze çarpmamaktadır. Özellikle fiillerin ve zamanların anlatıldığı bölümlerde kurallar açıklandıktan sonra birbirinden bağımsız örneklerin Türkçe ve Farsça olarak verildiği dikkat çekmektedir. Bölüm sonlarında “Temrin” başlığı altında alıştırmaların bölümlerinin de bulunması hedef kitlenin kuralları ezberlemesini sağlamaya yönelik olarak düşünülebilir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda dönemin de genel anlayışına paralel olarak eserin dil bilgisi-çeviri yöntemiyle hazırlandığı belirtilebilir.

2.2. Soru-Cevap Tekniği

Yazar, *Sarf-ı Türkî*'nin önsözünde eserini soru-cevap şeklinde kaleme aldığını belirtmiştir. Orta dereceli okullarda kullanıldığı anlaşılan bu kitapta öğretim tekniklerinden soru-cevap tekniğinin kullanılması dikkate değerdir. Söz konusu teknik eserin tamamında kullanılmıştır:

S – Sarf-ı Osmânî neyi içerir?

C – Osmanlı dilinin doğru okuma ve yazma kurallarını içerir.

S – Hareke nedir?

C – Dil, dudak ve diş vasıtasıyla ağızdan çıkan sese hareke denir.

S – Hareke kaç kısımdır?

C – Hareke üç kısımdır (üstün) yani fetha, (esre) yani kesre, (ötre) yani zemme'dir.

S – Kelime nedir?

C – Kelime kendisinden bir mana anlaşılan lafızdır. Mesela; hane, mektep, ilkokul.

S – Harf nedir?

C – Hareke vasıtasıyla ağızdan çıkan ses (harf) diye isimlendirilir. Mesela: ayın, ha, hı.

S – Osmanlı dilinde kullanılan kaç harf vardır?

C – Osmanlı dilinde aşağıda yer alan 33 harf kullanılmaktadır:

(elif, be, pe, te, se, cim, çim, ha, hı, dal, zel, re, ze, je, sin, şın, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, fe, kaf, kef, gef, sağır kef, lam, mim, nun, vav, he, ye) (s. 3)

...

S – İsmi kaç hâli vardır?

C – İsmi yedi hâli vardır." (s. 5)

Yukarıda verilen soru-cevap tekniğinin eserin genelinde teorik açıklama gerektiren yerlerde de görülmesi dikkate değer bir durumdur.

2.3. Alıştırmalarla Pekiştirme

Sarf-ı Türkî'de konu sonlarında "Temrin" başlığı altında öğretilenlerin pekiştirilmesi için çeşitli alıştırmaların verildiği görülmektedir. Dil bilgisi kitaplarında sadece açıklamayla yetinilmeyecek alıştırmaların eklenmesi, 20. yüzyıl Osmanlı sahası Türkçe gramerlerde de görülmeye başlayan ciddi bir yeniliktir. Geleneksel dil bilgisi yazımında sadece açıklamalarla yetinilen tasviri gramerlik ön plandadır. Ancak eserin ders kitabı özelliği taşıması yazarı, öğretilenleri pekiştirmek amacıyla eserine alıştırmaları eklemeye yöneltmiştir. *Sarf-ı Türkî*'de yer alan bazı "Temrin" bölümlerinin yönerge cümleleri aşağıdaki gibidir:

- Aşağıdaki isimler hangi hâldedir? Ayırınız. (s. 8)

-Aşağıdaki isimlerin sonuna şahıs eklerini ilave ediniz ve Farsçaya tercüme ediniz. (s. 9).

-Aşağıdaki isimlerin önüne işaret sıfatlarını ilave ediniz ce Farsçaya tercüme ediniz. (s. 13).

-Aşağıdaki mastarlardan ism-i mastar yapınız ve Farsçaya tercüme ediniz. (s. 16)

-Aşağıdaki çekimlenmiş fiilleri bulunuz ve onları Farsçaya tercüme ediniz. (s. 26)

Konu anlatımlarından sonra alıştırmalara yer verilmesi, kuşkusuz hedef kitlenin tekrar yapmasına ve öğrenilenlerin daha kalıcı olmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle yabancı dil öğretiminde tekrarın yeri büyüktür. Yazarın dil bilgisi öğretiminde bunu gözden kaçırmayı ve eserin genelinde alıştırmaların yer alışı doğru bir yaklaşımdır.

2.4. Bir Seferde Tek Yapıyı Sunma İlkesinin Gözetilmesi

“Yabancılar Türkçe öğretirken üzerinde durulması gereken en önemli husus öğrenciye bir dil bilgisi yapısı kavratılmadan yeni bir yapıya geçilmemesi gereğidir. Aynı anda birden fazla yapıyı öğrenciye kazandırmaya çalışmak, verilmek istenenin tam anlaşılmasına ve belirli bir süre geçtikten sonra unutulmasına ya da diğer yapılarla karıştırılmasına yol açmaktadır. Verilen yapıların iletişimde kullanıldığı biçimiyle örneklerle desteklenmelidir. Çünkü uygulaması yapılamayan bilgi, çabuk unutulacaktır.” (Barın, 2014: 23) Bu unutkanlığın önüne geçebilmek adına dil bilgisi yapıları aşamalı bir şekilde tek tek sunulmalıdır.

Sarf-ı Türkî’de bu ilkenin göz önünde bulundurulduğu belirtilebilir. Her ne kadar dil bilgisi konuları ünitelere veya başlıklara bölünmeden verilmişse de dil bilgisi yapıları sırayla ilk önce açıklanmış sonrasında örneklendirilmiş ve konu, dil bilgisi alıştırmalarıyla (temrin) tamamlanmıştır. Örnek vermek gerekirse eserin “isimler, mastarlar ve edatlar” olmak üzere üç ana bölümden oluştuğu ve isim türleri, isimlerde teklik-çokluk, ismin halleri, iyelik vb. konuların tek tek, aşamalı bir sıra ile kitapta yer aldığı her konu tamamlandıktan sonra bir sonraki dil bilgisi yapısına geçildiği görülmektedir. Bu uygulamanın dil öğretimi açısından doğru olduğu söylenebilir.

Sonuç

Türklerin siyasi tarih sahnesine çıkışıyla birlikte komşularıyla kurdukları ilişkiler neticesinde Türk dilinin yabancılar tarafından öğrenildiği düşünülebilir. Ancak belirli bir metot doğrultusunda hazırlanan Türkçe öğretim materyallerinin 11. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik eserlerin bolluğu, Arapların Mısır’da yönetime gelen Kuman-Kıpçak Türklerinin dilini öğrenme çabasına bağlanabilir. Aynı durumun Osmanlı Devleti ile ilişkiye giren Avrupalılar tarafından yazılan Türkçe dil bilgisi kitapları içinde geçerli olduğu söylenebilir.

Yabancılar Türkçe öğretimi tarihi yazılırken özellikle Fars soyluların bulunduğu coğrafyada kurulan Türk devletlerinde yapılmış çalışmalardan yeteri kadar bahsedilmemektedir. İran ve Afganistan sahasında yapılacak derinlemesine araştırmalarda, bulunacak yeni eserlerle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi tarihine yönelik yeni bilgilerin elde edilebileceği açıktır.

Bu çalışmada, Afganistan Kabil’de Maârif Nezaretinin emriyle basılan ve Afganistanlı çocuklara yabancı dil olarak Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış bir elifbâ kitabı ile muhtasar bir dil

bil bilgisi kitabı, yabancı dil olarak Türkçe öğretim yöntemi ve ilkeleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Harflerin öğretimi ve metinlerden oluşan *Kitâb-ı Elifbâ-yi Türkî*'nin dönemin dil öğretim anlayışı çerçevesinde pek çok bakımdan nitelik bir eser olduğu belirtilebilir. Soru-cevap tekniği ile Türkçe dil bilgisi kurallarının Farsça açıklandığı *Sarf-ı Türkî* ise "Temrin" bölümleriyle uygulamalı bir dil bilgisi kitabı görünümündedir. İlk ve orta dereceli okullar için hazırlanan bu iki kitap, Türkçenin günümüzden yaklaşık 100 yıl önce Afganistan'daki devlet okullarında yabancı dil olarak öğretildiğini göstermesi bakımından oldukça önemli ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi tarihi açısından değerlidir.

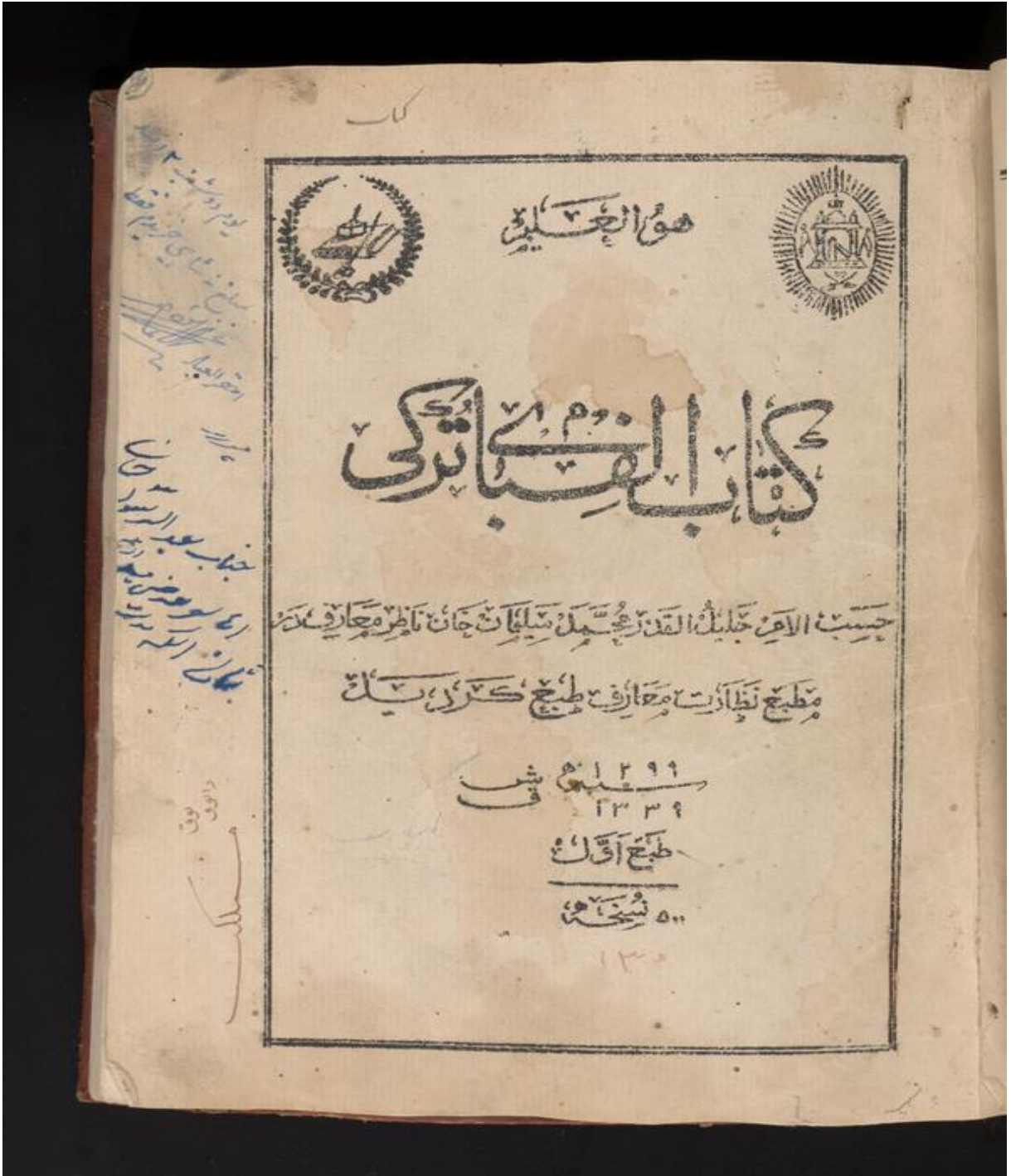
KAYNAKLAR

- Akar, A. (2013). Türk Dili Tarihi (6. Basım), Ötüken Neşriyat: Ankara.
- Akbaş, İ. (2008). "Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi", ÇTTAD, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s.s. 311-333.
- Arslan, M. (2012). "Tarihi Süreçte Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Öğrenimi Çalışmaları", KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi / KSU Journal of Social Sciences 9 (2), s. 167-188.
- Aydın, Ş. (2008). İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu, Timaş Yayınları: İstanbul.
- Balcı, M. (2016). "Cumhuriyet Dönemi öncesi Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi" Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yöntem ve Uygulamalar 1 (Ed. Develi, Hayati vd.), 11-52, Yunus Emre Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- Barın, E. (2004). "Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 1, s. 19-30.
- Barın, E. (2010). "Yabancılar Türkçe Öğretimi Amacıyla Yazılan 'Ecnebilere Mahsus' Elifbâ Kitabı Üzerine, TÜBAR-XXVII-Bahar, 121-136.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan Günümüze Yabancılar Türkçe Öğretimi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. S.1/4. 107-133.
- Binbaşoğlu, C. (1981), Özel Öğretim Yöntemleri, Binbaşoğlu Yayınevi, Ankara
- Caferoğlu, A. (1984). Türk Dili Tarihi I-II, Enderun Yayınları: İstanbul.
- Çiftçi vd. (2013). "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültür", Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı (Editörler: Mustafa Durmuş ve Alparslan Okur), 365-379, Grafiker Yayınları: Ankara.
- Demircan, Ö. (1990). Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri, Ekin Eğitim-Yayıncılık ve Dağıtım: İstanbul.
- Demirel, Ö. (2014). Yabancı Dil Öğretimi (8. Baskı), Pegem Akademi: Ankara.
- Durmuş, M. (2013). Yabancılar Türkçe Öğretimi (2. Baskı), Grafiker Yayınları: Ankara.
- Eraslan, K. (1993). Çağatay Edebiyatı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 8, sayfa: 168-176.
- Ercilasun, A. B. (2011). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi (10. Baskı), Akçağ Yayınları: Ankara.
- Güzel, A. ve Barın E. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Hengirmen, M. (2006). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve TÖMER Yöntemi*, Engin Yayınları: Ankara.
- İnce, B. (2013). "Yabancı Dil Öğretiminin Temel ve Genel İlkeleri", *Yabancılar Türkçe Öğretimi El Kitabı* (Editörler: Mustafa Durmuş ve Alparslan Okur), s. 143-156, Grafiker Yayınları: Ankara.
- İşcan, A. (2012). "Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Tarihçesi", *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* (Ed. Kılınç, Aziz ve Şahin, Abdullah), (2. Baskı), 3-29, Ankara: Pegem Akademi.
- Köksal, D. ve Varışoğlu, B. (2012). "Yabancı Dil Öğretiminde Temel İlke ve Kavramlar", *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* (Editörler: Aziz Kılınç ve Abdullah Şahin), s. 49-64, Pegem Akademi: Ankara.
- Kurt, Y. (2011). *Osmanlıca Dersleri 1* (16. Basım), Akçağ Yayınları: Ankara.
- Onan, B. (2003). "Divanü Lûgat-İt-Türk'ün Dil Öğretim Yöntemleri ve Dünya Filolojisine Katkıları Bakımından Bir Değerlendirmesi", *TÜBAR-XIII-Bahar*, s. 425-445.
- Öz, Y. (2000). *Tarih Boyunca Türkçe-Farsça Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- Saray, M. (1995). *Emânullah Han, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 11, sayfa: 84-85.
- Şahbaz, N. K. (2005). "Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Ses Yöntemi ve İsmail Hakkı Elifba'sı", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2-Bahar, sayfa 55-66.
- Tekin, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Uslu, R. (1996). *Habîbullah Han, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 14, sayfa: 375-376.
- Yaylı, D. ve Yaylı, D. (2011). "Yabancı Dil Öğretimi Yaklaşımları ve Yöntemleri", *Yabancılar Türkçe Öğretimi Politika Yöntem ve Beceriler* (Editörler: Derya Yaylı ve Yasemin Bayyurt) (2. Baskı), s. 7-28, Anı Yayıncılık: Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2012). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EKLER

Ek 1: *Kitâb-ı Elifbâ-yi Türkî'nin* Kapak Sayfası

Ek 2: Sarf-ı Türkî'nin Kapak Sayfası

